

ลวดลายพรรณพฤกษาใน ผ้าไทโบราณ

โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพรรณพืช ทางศิลปวัฒนธรรมไทย

Floral Designs on Ancient Tai Fabrics Conservation
and Development of Plants with Thai Cultural Values

อรไท ผลดี

Orathai Pholdi

บทคัดย่อ

งานวิจัยมีจุดประสงค์เพื่อเสนอหลักฐานใหม่เกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วิถีวิจัย คือ ค้นคว้าจากหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลวดลายผ้าไทโบราณ ผลการวิจัย พบหลักฐานใหม่เกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ ดังนี้คือสมัยหินใหม่ จำนวน 8 ลาย ได้แก่ ลายดอกหญ้า หรือลายปล้องอ้อย ลายมะลิเลื้อย ลายใบไผ่ ลายหวีกล้วย ลายต้นสน หรือลายต้นดอกไม้ ลายดาสำประรด ลายหมากจับ (กระจับ) และลายดอกไม้สี่กลีบ สมัยโลหะ จำนวน 7 ลาย ได้แก่ ลายนกกโม (แดงโม) ลายก้านขด ลายคล้ายกระหนกข่อ ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายดอกแก้วหรือดอกพิกุล และลายคล้ายลายพุ่มข้าวบิณฑ์ สมัยก่อนทวารวดี 1 ลาย คือ ลายดอกจันทร์ สมัยทวารวดี 2 ลาย ได้แก่ ลายดอกบัวและลายพวงมาลัย ในสมัยสุโขทัย 3 ลาย คือ ลายก้านแย่ง ลายดอกสร้อย และลายเฟื้องหรือลายกรวยเชิง ส่วนลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากลายไท มี 3 ลาย ได้แก่ ลายดอกไม้ร่วง ลายดอกลำดวน และลายดอกใบเทศ

Abstract

This paper presents new evidence concerning floral designs on Tai fabric from prehistory onward which has been gathered from works on archaeology and art history and from other studies of ancient Tai fabric designs. The study has found new evidence of eight designs of neolithic provenance : dawk ya, or plawng oi ; mali leuai ; bai phai ; wi kluai ; ton son, or ton dawk mai ; ta saparot ; mak jap (krajap) and dawk mai si klip seven designs of metal age provenance : bak mo (taeng mo) ; kan khot ; khlai phak kut ; khlai kranok chaw ; bus khwam bus ngai ; dawk kao, or dawk phikun ; and khai phum khwo bin ; one design of pre-Dvaravadi provenance : dawk jan ; two designs of Dvarvadi provenance : dawk bus and phuang malai ; and three designs of Suknothai provenance : kan yaeng, dawk soi and feuang, or kruai choeng. In addition, three designs : viz. dawk mai ruang. dawk lamduan, and dawk bai thet, were found to have been influenced by Tai design.

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยหินใหม่ดังปรากฏภาพคนสวมเสื้อคลุมยาวมีลวดลายประดับคล้ายดอกไม้ บนผนังถ้ำที่ถ้ำผีหัวโต จ.กระบี่ ส่วนลวดลายพรรณพฤกษาที่พบบนผ้าไทโบราณปรากฏหลักฐานครั้งแรกในสมัยโลหะ อายุราว 2,100 ปี ในหลุมฝังศพนายพระยาเผ่าไท ที่ ต.หม่าหวังดุย อ.ฉางซา มณฑลหูหนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน พบลวดลายหลายลายบนผ้าไหมโบราณที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมีความสามารถในการทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มที่ประณีตมีลวดลายงดงามมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีหลักฐานการวิจัยค้นกำเนิดของเทคนิคการมัดหมี่ ระบุว่ามัดหมี่เป็นมรดกวัฒนธรรมสมัยหินใหม่ มีแหล่งกำเนิดในแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ยุคหินใหม่ จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการมีวัฒนธรรมทางการทอผ้าที่เก่าแก่ของชาวเผ่าไท โดยเฉพาะ มีการทอเป็นลวดลายต่างๆ ที่ประณีตมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาถึงลวดลายดั้งเดิมของผ้าไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยมีจุดประสงค์ เพื่อเสนอหลักฐานใหม่เกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจ ในมรดกวัฒนธรรมการทอผ้าของบรรพชนเผ่าไทที่มีความเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์
2. ทำให้คนไทยตระหนักถึงความสำคัญของผ้าไทและช่วยกันอนุรักษ์ลวดลายของผ้าไทอันเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าไทไว้

การตรวจเอกสาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาลวดลายโบราณของผ้าไท มีดังนี้คือ

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (2535) ได้เสนอหลักฐานเกี่ยวกับลวดลายพื้นบ้านดั้งเดิมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นลายเรขาคณิต ต้นไม้ และสัตว์ ได้แก่ ลายขอ ลายข้าวหลามตัด ลายกากบาท ลายสลับฟันปลา ลายน้ำไหล ลายดอกแก้ว ลายสัตว์ ฯลฯ ส่วนผ้าปุมที่ใช้ในราชสำนักไทยมักจะมีลายเทพนม ลายนาคเกี่ยว ลายก้านแย่งประจายาม และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นลวดลายในศิลปะไทย

ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2536 ข) ได้เสนอหลักฐานเรื่องลวดลายบนผ้าเช่นศพนางพระยาเผ่าไทในสุสานสมัยราชวงศ์ฉิน หมายเลข 1 ต.หม่าหวังตู่ย มณฑลหูหนาน สาธารณรัฐประชาชนจีนระบุว่าผ้าไหมส่วนใหญ่แบ่งบอกระดับการพัฒนาทางเทคนิคการทอว่าขึ้นสู่ระดับสูงสุด มีทั้งผ้าไหมโปร่งบางเบา ผ้าทอลายเฉียง และผ้าทอลายข้าวหลามตัด ผ้าไหมยกดอกอย่างซับซ้อนมีโครงสร้างซ้อนกันถึง 5 ชั้น แสดงว่าที่นี่จะต้องมีเครื่องทอยกดอกยกลายที่มีเทคนิคการทอค่อนข้างซับซ้อนพิเศษกว่าที่อื่นใด

วิธีวิจัย

1. วิเคราะห์ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ศิลปะ หนังสือเกี่ยวกับลวดลายของผ้าไทเผ่าต่างๆ รวมทั้งจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เสนอหลักฐานใหม่เกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ

ผลการวิจัย

เมื่อประมาณ 8,000 ปี มาแล้วในสมัยหินกลาง พบลวดลายเชือกทาบและลายดาข่ายบนเครื่องปั้นดินเผา ที่ถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน แสดงว่ามนุษย์ในสมัยหินกลางรู้จักนำเส้นใยธรรมชาติมาถักทอเป็นเชือกเป็นดาข่ายขึ้นใช้แล้ว จึงอาจเป็นไปได้ว่า มีการทอผ้าแล้วใน สมัยหินกลาง (พิสิฐ เจริญวงศ์, 2530)

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยหินใหม่

ต่อมาราว 5,000 ปี บรรพชนเผ่าไทในยุคหินใหม่ได้คิดเทคนิคการมัดย้อมแบบมัดหมี่ขึ้น เรียกว่ามัดก่าน ซึ่งยังคงเรียกชื่อนี้สืบมาจนถึงปัจจุบันในหมู่ชาวไทยลื้อ

ต่อมาราว 2,500 ปี ชาวโปรโตมาเลย์ได้อพยพจากแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปอยู่ตามเกาะต่างๆ ก็ได้นำกรรมวิธีมัดก่านไปเผยแพร่ จนเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกในชื่อว่า Mangikat ต่อมาเสียงกร่อนเป็น Ikat ในปัจจุบัน (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์, 2535)

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณที่บรรพชนเผ่าไทในสมัยใหม่คิดขึ้น จากการเปรียบเทียบกับลวดลายบนผนังถ้ำในสมัยนี้ พบลวดลายโบราณหลายลาย ลายแรก คือลายจุดไข่ปลาเรียงกันเป็นแถว พบที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่ เขียนเป็นภาพคนสวมเสื้อคลุมยาวมีลวดลายประดับเป็นจุดๆ คล้ายดอกไม้ (กองโบราณคดี, 2533ข) ลายจุดไข่ปลาเรียงกันเป็นแนวที่ปรากฏบนผืนผ้ามัดหมี่ ไทอีสานจะเรียกว่า หมี่ดอกหญ้า ส่วนไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่อพยพมาจากประเทศลาว จะเรียกว่าหมี่ปล้องอ้อย

ลวดลายพรรณพฤกษาดั้งเดิมลายที่สอง คือ ลายสลับฟันปลา ดังปรากฏบนผนังถ้ำที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่ เป็นภาพคนสวมเสื้อเป็นลายสลับฟันปลา (เรื่องเดียวกัน) ปรากฏการทอเป็นลายมะลิเลื้อยบนผ้าไท ดังเช่นผ้ายกพุมเรียง ลายมะลิเลื้อย ลายมะลิเลื้อยได้พัฒนาลวดลายให้ประณีตงดงามขึ้นเป็นลายมะลิวัลย์ในผ้าตีนจก จังหวัดแพร่ ส่วนในลวดลายไท พัฒนาเป็นลายเข้ฆาบบมะลิเลื้อย

ลวดลายดั้งเดิมลายที่สาม คือ ลายบั้ง พบหลักฐานภาพคนสวมเสื้อเป็นลายบั้งใหญ่ๆ ที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่ (เรื่องเดียวกัน) ได้พัฒนาทอเป็นลายวงใบไผ่ในผ้ามัดหมี่ไทและลายใบไผ่ในหมี่โฮลของจังหวัดสุรินทร์ ส่วนในลายไทได้พัฒนาเป็นลายกาบไผ่

ลวดลายพรรณพฤกษาลายที่สี่ คือ ลายเส้นตรงหลายเส้น เขียนตั้งฉากกันในแนวตั้ง หรือลายหวี ดังปรากฏบนเพิงหินใกล้พระพุทธบาทหลังเต่า จังหวัดอุดรธานี (กองโบราณคดี, 2533ก) ได้นำมาทอเป็นลายหวีกว้างในผ้ามัดหมี่ไท

ภาพที่ 1 มดหมี่อีสาน ลายหวีกว้าง

ลวดลายพรรณพฤกษาดั้งเดิมลายที่ห้า คือ ลายต้นไม้ พบที่ถ้ำไก่ เทือกเขาภูพาน จังหวัดอุดรธานี (กองโบราณคดี, 2531) ได้ทอเป็นลายต้นสนและต้นดอกไม้ ในผ้ามัดหมี่ไทอีสาน

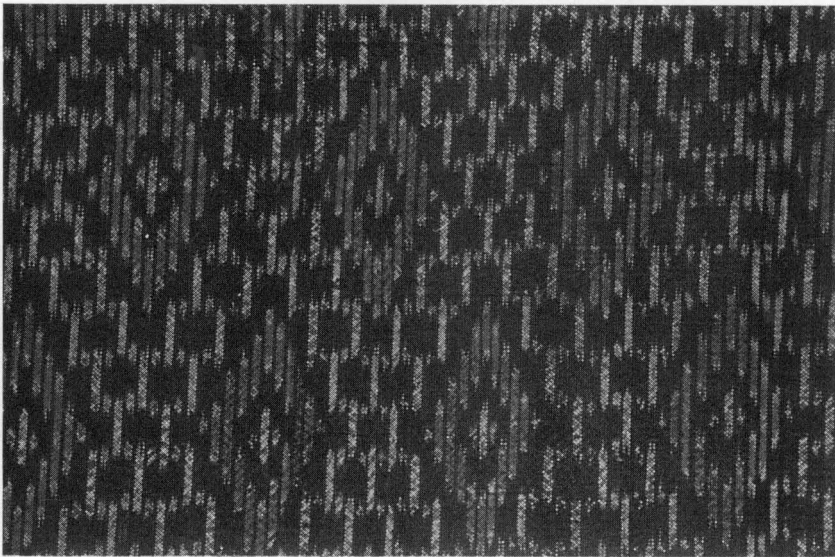
ลวดลายดั้งเดิมที่หก คือ ลายตาราง ปรากฏที่ถ้ำดินเพียง ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี ที่ พิงหินหลังถ้ำมิด อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี และที่ถ้ำแต้ม กิ่ง อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี (กอง โบราณคดี, 2533ก) ได้พัฒนาทอเป็นลายตาข่ายประรด ในผ้ามัดหมี่ไท้อีสาน

ลวดลายโบราณที่เจ็ด คือ ลายกากบาท พบที่ถ้ำคน ภูพระบาท จ.อุดรธานี ถ้ำผาแต้ม อ.ดอนตาล จ.มุกดาหาร และเพิงหินหลังถ้ำมิด อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี (เรื่องเดียวกัน) ใน ผ้ามัดหมี่ไท้อีสานจะทอเป็นลายหมากจับ ส่วนในผ้าจิดอีสานได้พัฒนาลวดลายให้เหมือนเขากะจับ ยิ่งขึ้น เป็นลายหมากจับ เช่นกัน ที่น่าสนใจคือ ในลายไทพัฒนาเป็นลายบัวกระจับ (พระเทพวชิรมิต, 2486)

ลวดลายพรรณพฤกษาโบราณที่แปด คือ ลวดลายคล้ายดอกไม้สี่กลีบ ปรากฏหลักฐาน ครั้งแรก ที่ถ้ำรูป กิ่ง อ.ไพรโยก จ.กาญจนบุรี (ชิน อยู่ดี, 2505) ปรากฏในผ้ามัดหมี่อีสาน ทอเป็น ลายดอกไม้ ต่อมาได้พัฒนาเป็นลายดอกมะลิ ดังเช่นในผ้ายกไหมพุมเรียงลายดอกมะลิ

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไหมสมัยโลหะ

ในสมัยโลหะที่พบแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จ.อุดรธานี พบหลักฐานลวดลายบนภาชนะ ดินเผาลายเขียนสีที่มีร่วมกับผ้าไทหกลาย ลายแรกคือ ลายใบไม้ บนภาชนะดินเผาสีดำมีลายจิด สมัยต้น อายุราว 5,600-7,000 ปี (กรมศิลปากร, 2534) พัฒนาทอเป็น ลายปักไหม (แดงไหม) ใน ผ้ามัดหมี่อีสาน

ภาพที่ 2 มัดหมี่อีสาน ลายปักไหม (แดงไหม)

ลายพรรณพฤกษาลายที่สองบนภาชนะดินเผาสีดำ มีลายจิด สมัยต้นราว 5,600-3,000 ปี ที่บ้านเชียงอีกลายหนึ่ง คือ ลายก้านขด (เรื่องเดียวกัน) ปรากฏการทอลายก้านขดบนผ้าไหมโบราณ ที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อายุราว 2,100 ปี (ชลธิรา ศัตยาวัฒนา, 2536ก) ใน หลุมศพนางพระยาเผ่าไท ที่ ต.หม่าหวังดุย อ.ฉางซา มณฑลหูหนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน อยู่ใน

สมัยราชวงศ์ฉิน ส่วนในผ้ามัดหมี่อีสาน พัฒนาเป็นลายเครือเถาถิ่นซด และในผ้าลายอย่าง เป็นลายเครือเถาถิ่นซด แบบลายไท

ลายพรรณพฤกษานบนภาชนะดินเผาหลายที่ตาม คือ ลายคล้ายผักกูด อายุราว 2,300-2,100 ปี (กรมศิลปากร, 2534) พบลวดลายผักกูดที่ประดิษฐ์บนผ้าไหมยกดอกและลายผักกูดบนเครื่องเงิน (บรรจบ เทียมทัต, 2515) ในหลุมฝังศพนางพระยาเผ่าไท ที่ ด.หม่าหวังดุย อายุราว 2,100 ปี เช่นกัน ลวดลายผักกูดยังคงพบต่อมาในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ดังเช่นพบเป็นลายจำหลักศิลาบนใบเสมา ที่บ้านดาตอง จ.ยโสธร (น.ณ ปากน้ำ, 2524) เป็นต้น

ลายพรรณพฤกษาเก่าแก่ที่น่าสนใจลายที่สี่ คือ ลายดั้งเดิมของลายกระหนกช่อ พบบนภาชนะดินเผาหลายเขียนสีที่บ้านเชียง (ชิน อยู่ดี และพิสิษฐ เจริญวงศ์, 2515) ปรากฏลวดลายคล้ายกันบนผืน ผ้าไหมโบราณ อายุราว 2,100 ปี ที่หลุมศพนางพระยาเผ่าไท ที่ ด.หม่าหวังดุย ส่วนในลวดลายไทยได้พัฒนาเป็นกระหนกช่อต่างๆ เช่น ลายผักกูด เป็นต้น

ลวดลายพรรณพฤกษาลายที่ห้า คือ ลายบัวคว่ำบัวหงาย บนภาชนะดินเผาหลายเขียนสีที่บ้านเชียง ราว พ.ศ. 2,300-1,800 ปี (กรมศิลปากร, 2535) ได้นำมาทอเป็นลายบัวคว่ำบัวหงายในผ้ามัดหมี่ไทพวน อ.บ้านหมี่ และได้พัฒนาเป็นลายบัวคว่ำบัวหงาย ในลายไท

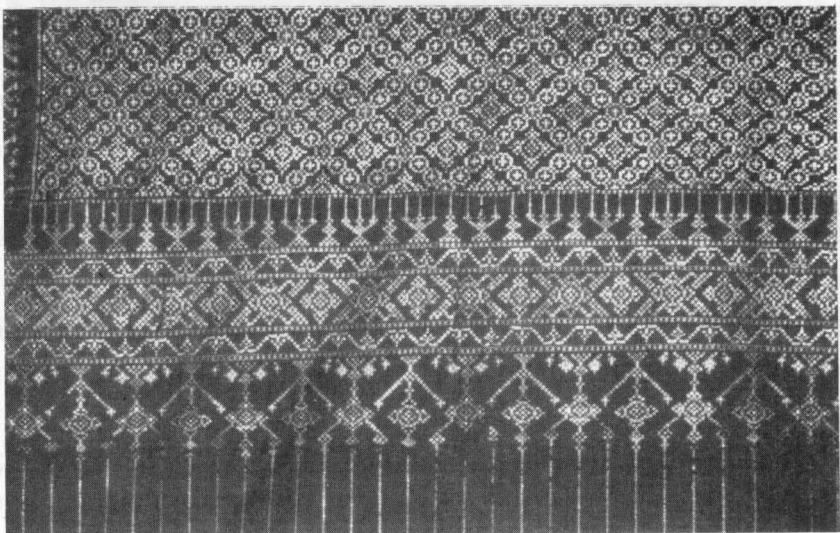
ลวดลายที่ปรากฏบนภาชนะดินเผาหลายเขียนสีที่บ้านเชียง ลายที่หก คือ ลายดอกแก้ว อายุราว 2,300-1,800 ปี (เรื่องเดียวกัน) บรรพชนเผ่าไทได้นำลายดอกแก้ว ซึ่งภาษาถิ่นพายัพและอีสาน คือลายดอกพิกุล มาทอบนผืนผ้าไทหลายประเภท ดังเช่นในผ้าจิด ปรากฏลายดอกแก้วในผ้าสไบไทลาว ผ้าจิดไทขาว ที่เวียงคานม ผ้าตีนจกดินเงินของไทลาว ผ้าสไบยกดินทองของบ้านนาหมื่นศรี จ.ตรัง และปรากฏในผ้ามัดหมี่ไทอีสานลายดอกแก้ว ลายดอกแก้วหรือลายดอกพิกุลยังคงนิยมต่อมาในสมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ 12 ดังปรากฏบนเหรียญเงินตามสมัยทวารวดีที่บ้านพรหมทิน จ.ลพบุรี เป็นลายดอกไม้แปดกลีบ (ภูธร ตูมะธนะ, 2537) ความนิยมในลายดอกพิกุลสืบต่อเนื่องมาจนถึงสมัยสุโขทัย ปรากฏบนลายผ้าในภาพจำหลักบนแผ่นดินที่เจดีย์วัดศรีชุม จ.สุโขทัย (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515) ในราชสำนักสุโขทัย กล่าวถึงการใช้ผ้าไหมในจดหมายเหตุราชทูตจีน และการใช้ผ้าไหมเทศในไตรภูมิพระร่วง พ.ศ. 1888 ส่วนในบันทึกความจำเกี่ยวกับประเพณีของอาณาจักรขอมของจิวดากวน พ.ศ. 1835 กล่าวถึงชาวสุโขทัยนิยมทอผ้าไหมยกดอกสีคล้ำเพื่อใช้บุห่ม ในขณะที่ชาดโขมรู้จักแต่การทอผ้าฝ้าย ฉะนั้น บรรพชนเผ่าไทคงจะได้มีการทอผ้าลายดอกพิกุลมาแต่โบราณแล้ว และนิยมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันทั้งในราชสำนักสยาม เจ้านายฝ่ายเหนือและเมืองนครศรีธรรมราช ดังเช่น ผ้าไหมยกดอกพิกุลของราชสำนักสยาม ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ผ้าไหมยกดอกพิกุลกรมเสนาบดีของล้านนา รวมทั้งผ้าไหมยกดอกพิกุลของพุมเรียง จ.สุราษฎร์ ในสมัยอยุธยาพบหลักฐานลวดลายดอกพิกุลอันงดงามบนผืนผ้าทรงของแม่พระธรณี บิรมวยหม บนภาพฝาผนังที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี (เมืองโบราณ, 2527) ลายดอกพิกุลสลับกับลายใบเทศก้านแย่งที่พบเป็นลวดลายที่นิยมในผืนผ้า โดยเฉพาะในผ้าลายอย่าง ดังตัวอย่างผ้าลายอย่างลายดอกพิกุลก้านแย่ง สมัยอยุธยาตอนปลายที่วัดจิตรงดงาม ส่วนในลวดลายไทยพัฒนาเป็นลายดอกพิกุลที่ประดิษฐ์ขึ้น

ลวดลายพรรณพฤกษาที่พบหลักฐานมาตั้งแต่สมัยโลหะ อายุราว 2,100 ปี บนผืนผ้าไหมที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหลุมฝังศพนางพระยาเผ่าไท ที่ ด.หม่าหวังดุย อ.นางซา

มณฑลสุพรรณบุรี นอกจากลายก้านขด ลายคล้ายผักกูด ลายคล้ายกระหนกช่อ แล้วยังพบลวดลายคล้ายลายพุ่มข้าวบิณฑ์ (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2536 ก) ส่วนในลวดลายไทพัฒนาเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ปรากฏลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในผ้ามัดหมี่อีสานในผ้ายก และในผ้าลายอย่าง

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไหมสมัยก่อนทวารวดี

ลายดอกไม้สี่กลีบที่ถ้ำรูป จ.กาญจนบุรี ได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลายประจำยามหรือลายดอกจันทน์ คือลายดอกไม้สี่กลีบในกรอบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือรูปขมเปี้ยกปูน มาตั้งแต่สมัยก่อนทวารวดี ดังปรากฏบนเศษเครื่องปั้นดินเผา ที่แหล่งโบราณคดีจันเสน จ.นครสวรรค์ (Bronson and Dales, 2513) ในสมัยต่อมาพบลวดลายดอกจันทน์ บนเรือนแก้วดินเผาสมัยศรีวิชัย ร่วมสมัยเดียวกับสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11 ที่เมืองเก่า อ.ยะรัง จ.ปัตตานี เป็นลายดอกบัวคู่สลับประจำยามดอกจันทน์ (น.ณ.ปากน้ำ, 2521) และพบบนรูปปูนปั้นสมัยทวารวดี ประดับฐานเจดีย์จุลประโทน จ.นครปฐม เป็นรูปดอกบัวสลับลายประจำยามดอกจันทน์ (น.ณ. ปากน้ำ, 2524) ปรากฏลายดอกจันทน์บนผ้าจิดไทแทบทุกเผ่า ดังเช่น บนผ้าสไบไทลาว ผ้าชิ้นม่าน จ.น่าน ต่อมาลายดอกจันทน์ได้พัฒนาเป็นลายประจำยามก้านเกี่ยว ดังปรากฏบนธรรมจักรศิลา สมัยทวารวดี พบที่ จ.นครปฐม เป็นลายดอกบัวบาน 8 กลีบ สลับกับลายประจำยามก้านเกี่ยว (ธนิต อยู่โพธิ์, 2508) ซึ่งในลวดลายไทพัฒนาเป็นลายประจำยามก้านเกี่ยว (วิทย์ พินคณจิน, 2530) ปรากฏการทอลวดลายนี้ในผ้ายก ลำพูน ลายประจำยามก้านเกี่ยว ได้พัฒนาเป็นลายประจำยามก้ามปู บนลายจำหลักศิลาสมัยอยุธยาที่วัดมหาธาตุ จ.อยุธยา ราว พ.ศ. 1853 (น.ณ. ปากน้ำ, 2524) ในลวดลายไท พัฒนาเป็นลายประจำยามก้ามปู ส่วนใหญ่ผ้าไทปรากฏการทอลายประจำยาม ก้ามปูการทอลายประจำยามก้ามปูบนผ้ายกทั้งในราชสำนักล้านนา ดังเช่นในผ้ายกลำพูน หรือลายประจำยามก้ามปูบนผ้ายกของนครศรีธรรมราช ลายประจำยามได้พัฒนาเป็นลายราชวัติประจำยามหมายถึง ดอกประจำยามที่มีราชวัติหรือรั้วล้อมในผ้าไทได้นำมาทอเป็นลายราชวัติดอกประจำยาม ดังในผ้ายกนครศรีธรรมราช อันประณีตงดงาม

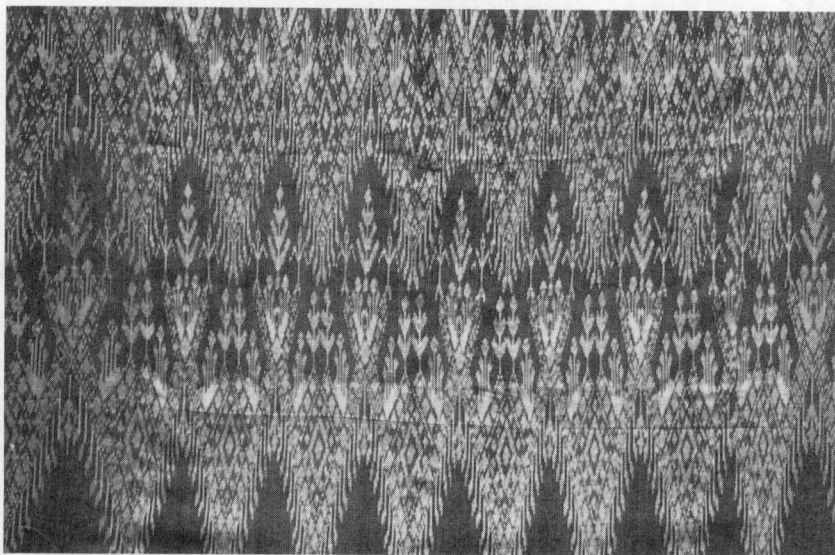
ภาพที่ 3 ผ้ายกนครศรีธรรมราช ลายราชวัติประจำยามดอกจันทน์ เชิงลายกรวยเชิง 3 ชั้น (สมบัติของ อ.วีระธรรม ตระกูลเงินไทย)

ในสมัยอยุธยา ปรากฏลวดลายประจำยามดอกจันทน์บนผ้าทรงของพระอินทร์ ที่ภาพฝาผนัง วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี (เมืองโบราณ, 2527) และในผ้าลายอย่างสมัยอยุธยาตอนปลาย ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่วัดตรงดงาม

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไหมสมัยทวารวดี

ส่วนลายดอกบัวที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดี บนเรือนแก้วดินเผาที่ อ.ยะรัง และเจดีย์จุลประโทน จ.นครปฐม ดังได้กล่าวมาแล้ว และได้พัฒนาเป็นลายดอกบัวบาน 8 กลีบ บนธรรมจักรศิลา จ.นครปฐม และพัฒนาจนงดงามประณีตในสมัยสุโขทัยบนลายจำหลักศิลา ที่อุโมงค์วัดศรีชุม จ.สุโขทัย (น.ณ.ปากน้ำ, 2525) ส่วนในผ้าไหม ปรากฏลายบัวพันธุ์ในผ้าจิดอีสาน และลายดอกบัว บนผ้าไหมยกดอกล้านนา

ในสมัยทวารวดี พบหลักฐานลวดลายพรรณพฤกษาดังเดิมที่มีร่วมกับผ้าไหมลายที่สอง คือลายพวงมาลัย พบหลักฐานบนทับหลังศิลา สมัยทวารวดีที่วัดบน เจริงเขาพลอยแหวน จ.จันทบุรี (น.ณ. ปากน้ำ, 2524) ได้นำมาทอบนผืนผ้ามัดหมี่อีสาน เป็นลายพวงมาลัยเช่นกัน

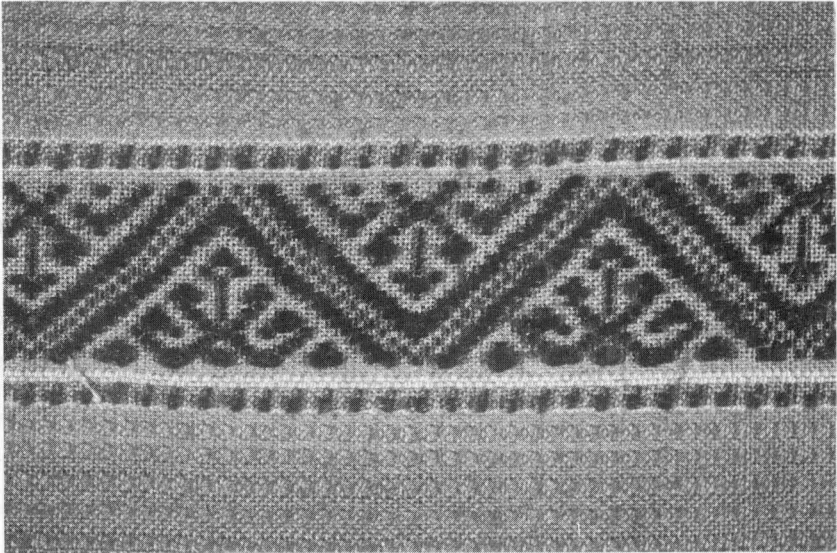

ภาพที่ 4 มัดหมี่อีสาน ลายพวงมาลัย

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไหมสมัยสุโขทัย

ลายดอกไม้สี่กลีบที่พบที่ถ้ำรูป จ.กาญจนบุรี นอกจากจะได้พัฒนาเป็นลายดอกมะลิและลายดอกจันทน์หรือลายประจำยามแล้ว ยังได้พัฒนาเป็นลายดอกก้านแย่งอีกด้วย ซึ่งหมายถึงก้านที่แยกออกไปจากตัวดอกลายในทิศทางต่างๆ ดังปรากฏบนเทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย เป็นลายก้านแย่ง (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2505) ต่อมาในสมัยอยุธยาปรากฏบนสมุดข่อยสมัยอยุธยาที่วัดโศกตมธาราม จ.ระยอง (เมืองโบราณ, 2528) ในผ้าไหมมีลายก้านแย่งบนผ้ามัดหมี่อีสาน และผ้าไหมยกดอกของพุมเรียง ลายก้านแย่ง ส่วนในลายไหมได้พัฒนาเป็นลายก้านแย่ง

ลวดลายพรรณพฤกษาในสมัยสุโขทัยที่มีร่วมกับผ้าไทอีกหลายหนึ่ง คือ ลายดอกสร้อย พบบนลายปูนปั้นฐานวัดเจติยสี่ห้องที่ จ.สุโขทัย (น.ฉ. ปากน้ำ, 2518) นิยมนำมาทอลงบนผืนผ้าของไทยเผ่าต่างๆ เช่น สไบผ้าจิดของไทลาว ลายดอกสร้อย เป็นต้น

ภาพที่ 5 สไบจิดไทลาว ลายดอกสร้อย

ลวดลายไทที่พัฒนามาจากดอกไม้ลายหนึ่ง คือ ลายเฟืองหรือลายกรวยเชิงพัฒนามาจากรูปทรงของบัวสัตตคณฐ์ (พระเทวภิณมิต, 2486) ปรากฏบนลายปูนปั้นสมัยสุโขทัย ประดับปรางค์สมัยอู่ทอง วัดสองพี่น้อง อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท (น.ฉ.ปากน้ำ, 2524) ได้พัฒนาลวดลายประดับขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏบนปูนปั้นฐานปรางค์วัดจุฬามณี จ.พิษณุโลก (เรื่องเดียวกัน) ปรากฏลายกรวย เชิงสามชั้นบนผืนผ้ายกอันวิจิตร และลายกรวยเชิงสามชั้นบนผ้าลายอย่างสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนในลายไทพัฒนาเป็นลายกรวยเชิง

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทที่ได้รับอิทธิพลมาจากลวดลายไท

นอกจากนั้นยังมีลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทอีกหลายลายที่ได้รับอิทธิพลมาจากลวดลายไท คือ ลายดอกไม้ร่วง เช่น ผ้าลายอย่างลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ร่วง ซึ่งมาจากลายดอกไม้ร่วงในลายไท ลายดอกกลีบคำควนในผ้าลายอย่าง มาจากลายดอกคำควนในลายไท หรือผ้าลายอย่างลายดอกใบเทศ ผ้าเขียนทอง ลายใบเทศก้านแย่ง ได้นำมาจากลายใบเทศ คือ ใบฝ่ายเทศหรือ ใบพุดตาน ในลายไท (พระเทวภิณมิต, 2486) ส่วนในผ้าจิดอีสานพัฒนาเป็นลายใบฝ่าย เป็นต้น

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณ เป็นลวดลายที่บรรพชนเผ่าไทได้ประดิษฐ์คิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ สมควรที่คนไทยควรจะภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมการทอผ้าของไทย และช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ตลอด

สรุป

ผลการวิจัยพบหลักฐานใหม่เกี่ยวกับลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทโบราณในสมัยต่างๆ ดังนี้คือ

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยหินใหม่ จำนวน 8 ลาย คือ ลายดอกหญ้า หรือลายปล้องอ้อย ลายมะลิเลื้อย ลายใบไม้ ลายหวีกล้วย ลายต้นสน หรือต้นดอกไม้ ลายดาสามประรด ลายหมากจับ (กระจับ) และลายดอกไม้สี่กลีบ หรือดอกมะลิ

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยโลหะ จำนวน 7 ลาย คือ ลายบั๊กโม (แดงโม) ลายก้านขด ลายคล้ายผักกูด ลายคล้ายกระหนกช่อ ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายดอกแก้วหรือดอกพิกุล และลายคล้ายพุ่มข้าวบิณฑ์

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยก่อนทวารวดี จำนวน 1 ลาย คือ ลายดอกจันทน์หรือลายประจำยาม

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยทวารวดี จำนวน 2 ลาย คือ ลายดอกบัว และลายพวงมาลัย

ลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทสมัยสุโขทัย จำนวน 3 ลาย คือ ลายก้านแย่ง ลายดอกสร้อย และลายเฟื้องหรือลายกรวยเชิง

ส่วนลวดลายพรรณพฤกษาในผ้าไทที่ได้รับอิทธิพลจากลวดลายไท จำนวน 3 ลาย คือ ลายดอกไม้ร่วง ลายดอกลำดวน และลายดอกใบเทศ

คำขอบคุณ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ Richard Goldrick แห่งภาควิชาภาษาต่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์ ที่ช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. 2535. **มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี. 2531. **ศิลปะผ้าในอีสาน**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- _____. 2533 ก. **ศิลปะผ้ากลุ่มบ้านผือ จ.อุดรธานี**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- _____. 2533 ข. **ศิลปะผ้าหัตถ์โต กระบี่**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ชลธิรา สัตยารัตนา. 2536 ก. “ผ้าผืนแพรพรรณ คลังสะสมของผู้หญิง”. *Silk Magazine* 1, 7 (พฤษภาคม-มิถุนายน) 75-75.
- ชลธิรา สัตยารัตนา 2536 ข. “แนวคิดการวิจัยเรื่องผ้า : กรณีผ้าเช็ดหน้าพระยา (ในสุสานสมัยอื่น หมายเลข 1 หม่าห้วงคุด หูหนาน)” ปาฐกถาพิเศษ ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องผ้าไทย : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต, 1-2 กันยายน.
- ชิน อยู่ดี. 2505. “ภาพเขียนสีบนผนังถ้ำในเมืองไทย”. *ศิลปากร* 6, 3 (กันยายน) 26-37.
- ชิน อยู่ดี และพิสิฐ เจริญวงศ์. 2515. “สมบัติเดิมของบ้านเชียง”. *โบราณคดี* 4, 1 (กรกฎาคม) : 18-35.
- เทวาทินิมิต, พระ. 2486. **สมุดตำราลายไทย**. พระนคร : กรมศิลปากร.
- ธนิศ อยู่โพธิ์. 2508. **ธรรมจักร**. พระนคร : กรมศิลปากร.
- น.ณ ปากน้ำ. 2518. “ศรีสังขาลย์ สุโขทัย”. *เมืองโบราณ* 1, 4 (กรกฎาคม-กันยายน) : 55-56.
- _____. 2521. “ศิลปะแบบทวารวดีที่ปัตตานี”. *เมืองโบราณ* 5 (ธันวาคม-มกราคม) : 63-78.
- _____. 2525. **พัฒนาการลายไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- บรรจบ เทียมทัด. 2515. “หลุมฝังศพสมัยราชวงศ์อื่น 2,100 ปี”. *ศิลปากร* 15 (มีนาคม) : 52-53.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. 2530. “ผ้าและการทอผ้าก่อนประวัติศาสตร์” ใน **ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรม และสังคม**. กรุงเทพฯ : บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรม.
- ภูธร ภูมะธน. 2527. “เหรียญเงินตราสมัยทวารวดีพบที่จังหวัดลพบุรี”. *ศิลปากร* 28 (กันยายน 2527) : 55-63.
- เมืองโบราณ. 2527. **วัดใหญ่สุวรรณาราม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- _____. 2528. **จิตรกรรมสมัยอยุธยาจากสมุดข่อย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- วิทย์ พินคันทน์. 2530. **ลายไทย**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- สาวตรี สุวรรณสถิตย์. 2535. “ความพยายามที่จะศึกษาเปรียบเทียบประวัติและลวดลายการมัดย้อมผ้าแบบมัดหมี่ในประเทศต่างๆ บนเส้นทางการค้าโบราณ” เอกสารประกอบการสัมมนา **เรื่องมรดกผ้า ภูมิปัญญาคนไทย**.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. 2515. **ประชุมเสนาจารึกภาคที่ 5**. นครหลวงฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. 2505. **เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย**. เอกสารการวิจัย ฉบับที่ 1 ของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Bronson and Deles. 2513. "Excavation at Chansen., 1568-1565." *ศิลปากร* 14 (พฤษภาคม) : 41-58.